

NAGY JANKA TEODÓRA

A népi jogéletkutatás történeti, jogtörténeti forrásai a Dél-Alföldön

A jogi népeletkutatás legszélesebb értelmezése a szűkebb és hagyományosan elsősorban a néprajz területéhez kötődő kutatásokon túl e körbe tartozónak tekinti a történeti szemléletű, írott forrásokon alapuló kutatásokat, forrásfeldolgozásokat is. E szempontból a döntő nem a kutatás módszere, forrása, hanem tárgya: egy adott organikus vagy organizált közösség integritásából következő önálló jogi jelenségek komplex vizsgálata a tudományterület diszciplináris szabályai szerint. A jogi népeletkutatás kitéveztett forrásainak tekinthetőek tehát a Blazovich László kutatásaihoz kötődően mind szélesebb körben megismerhetővé váló városi jogkönyvek.¹

A hazai történet- és társadalomkutatás – és ezen belül a jogtörténeti, történeti, néprajzi kutatásokat – kutatástörténeti áttekintése során szembe tűnő, hogy az első időszakban még nem volt jellemző az a felparcellázottságot, széttagoltságot is jelentő éles és mély differenciálódás, amely ma a diszciplinaritás és fókuszálás előnyei mellett számos nehézséget tartogat a kutatók számára.

A magyar jogi néprajzi kutatás első rövid szakaszában még fontos tájékoztató pontot jelentett *Henry Sumner Maine*, az angol történeti iskola képviselőjének a jogtörténeti kutatásokban megjelenő szélesebb, jelenkutatási szemléletet, módszert is megfogalmazó felfogása, annak pragmatikus alkalmazása. Tagányi Károly Maine és tanítványai elsősorban az orosz birodalomban végzett gyűjtéseinek eredményeit is hasznosítja a magyar jogi népeletkutatás első, tudományos igényű kutatási programjának megfogalmazása során.² A gyarmatbirodalom biztosította szélesebb horizont és a pragmatikus igények az angol kutatásokat mindinkább az antropológiai megközelítés irányába vitték, a hazai kutatásban pedig dominánssá, később szinte kizárólagossá vált a német orientáció: a Savigny-féle német történeti jogi iskola eredményeinek beépítése a magyar kutatásba, amely saját történeti, gazdasági, társadalmi kontextusaiban: részlegesen, töredékesen, sajátos formában valósította meg. (A jogi néprajzi kutatások például Németországban –

¹ *Buda város jogkönyve I-II.* (Közreadja: BLAZOVICH LÁSZLÓ – SCHMIDT JÓZSEF) Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2001. Összefoglaló áttekintése a magyarországi városi jogkönyveknek – BLAZOVICH LÁSZLÓ: *A budai jogkönyv és a magyarországi jogkönyvek.* In: URBS. Magyar várostörténeti évkönyv. (Főszerk.: Varga László) Budapest, 2006. 73–83. pp.

² TAGÁNYI KÁROLY: *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről.* Budapest, 1919. 43. p.

szintén a gyakorlat igényeihez igazodva – a gyarmatbirodalom kiépülésével párhuzamosan válnak különösen intenzívekké és teljesebbé ki.³⁾

Szembetűnő a kutatási terület eltérő dinamikája. A német jogfejlődés során jóval erőteljesebb volt a szokásjog szerepe. Az íratlan, partikuláris szokásjog legitimációja nagyobb volt, tagolt rendszere alakult ki: a területi elv alapján megkülönböztették a tartományi szokásjogot (*Landrecht*), a városi szokásjogot (*Stadtrecht*) és a falusi szokásjogot (*Dorfrecht*),⁴ a társadalmi tagozódás alapján a hűbéri jogot (*Lehnrecht*), a szolgálati jogot (*Dienstrecht*) és az uradalmi jogot (*Hofrecht*). A 12. század végétől kezdődött meg a helyi szokásjogok írásba foglalása a német területeken is. A tartományi szokásjogot foglalta össze a *Szásztükör* (*Sachsenspiegel*) (Eike von Repkow, 1221–23/1224–26), a *Némettükör* (*Deutschespiegel*) (1274–75), a *Svábtükör* (*Schwabenspiegel*) (1275 k.)⁵ és a *Franktükör* (*Frankenspiegel*) (1328–38). A városi szokásjognak is számos forrása ismert. A német városi jog önálló fejlődésének alapja az adott város kiváltságlevele, a kiharcolt városi önkormányzat dokumentált forrása és a helyi szokásjog volt. A 14. századtól a városi szokásjogok összegyűjtésére német városi jogkönyvek készültek (pl. „*Magdeburgi jog virága*” (*Blume von Magdeburg*), amelyeket más városok is átvettek a jogot adó „*anyavárostól*”. (pl. Magdeburg, Lübeck)⁶ Csak évszázadokkal később következett be a „*Weistum*”, azaz a falusi szokásjog írásba foglalása, amely évente kiadott, kiegészítésekkel megtoldott, aprólékos leírását jelentette a paraszti jogi kötelezettségeinek.⁷ A germán népjogi összefoglalások a középkorban a falu jobbágyszékei és a földesúr egymás közötti viszonyát rendezték. Különösen a szántóföld és a közföldek használatával képezte a szabályozás tárgyát, ám családjogi, öröklésjogi, visszaháramlási, valamint szolgálati jogi elemeik, sőt büntető jellegű normáik is voltak. Mindezek bőséges alapot jelentettek a jogtörténet számára magától értetődő forrásnak tekintett jogi népszokás kutatáshoz, és elméleti szempontból is magától

³ Albert Hermann Post és Félix Meyer 1893-ban a jogi népszokások gyűjtésére a hivatalos szervek segítségével küldte szét kérdőívét a gyarmatokra. Ekkor készítette el Joseph Kohler is kérdőívét az összehasonlító joganyag gyűjtéséhez, amelyet a német gyarmati adminisztráció segítségével juttatott el és kérdezett le (*Fragebogen zur Erforschung der Rechtsverhältnisse der sog. Naturvölker, namentlich in den deutschen Kolonialländer*).

⁴ KROESCHELL, KARL: *Dorf*. In: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. (Herausgegeben-Hrsg: Adalbert Ekler-Ekkehard Kaufmann. Mitbegründet von Wolfgang Stammer) Erich Schmidt Verlag, Berlin, I. Band (HRG I) 1971. 764–774. pp.

⁵ REPGOW, EIKE VON: *A Szász tükör*. (Közreadja Blazovich László-Schmidt József) A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 5. Pólay Elemér Alapítvány, Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2005. 13. p., *A Sváb tükör*. (Közreadja BLAZOVICH LÁSZLÓ – SCHMIDT JÓZSEF) A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 35. Pólay Elemér Alapítvány, Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2011. 10. p., Blazovich László 2006.

⁶ KAJTÁR ISTVÁN: *Egyetemes állam- és jogtörténet I-II*. Institutiones Juris. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2005.

⁷ Grimm, Jakob a *Rechtsaltertümer* függelékében elkezdi a Weistümer-kiadást, majd folyamatosan megjeleníti 4 kötetben (*Weistümer*, 1840–1863); még 2 kötet jelenik meg halála után (1867–1870), a mutató pedig 1878-ban. Grimm, Jacob 1840–1878/1957: (Hrsg.): *Weistümer*. 6 Bde. Registerband von Richard Schröder. Göttingen (1840–1878), Darmstadt (1957, Repr.). WERKMÜLLER, DIETER: *Weistümer*. In: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. (Hrsg. Adalbert Ekler-Ekkehard Kaufmann-Dieter Werkmüller. Mitbegründet von Wolfgang Stammer). Erich Schmidt Verlag, Berlin, V. Band (HRG V) 1998. 1239–1252., KRAMER, KARL-SIGISMUND: *Brauchtum und Recht*. In: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. (Hrsg: Adalbert Ekler-Ekkehard Kaufmann. Mitbegründet von Wolfgang Stammer) Erich Schmidt Verlag, Berlin, I. Band (HRG I) 1971. 504–511. pp.

értetődőnek tartották – különösen a Savigny-féle „népszellem” fogalmának tükrében – a jog és a néprajz kapcsolatát.⁸

Magyarországon – bár a feudális társadalom időszakában szintén az íratlan jogforrások, így a szokásjog szerepe volt a meghatározó – a 16. századig a bíróságok ítéletei, az oklevelek nem a törvényekre, hanem „az ország régi szokására” (*antiqua regni consuetudo*) hivatkoztak. Még az 1791:10. tc. is úgy rendelkezett, hogy Magyarországot „törvényei és szokásai szerint” kell kormányozni. A 20. század elején megerősödő kutatások azonban már kevésbé látták és láttatták ennek kapcsolódási pontjait a jogi néprajzban. A jogtörténet fontos figyelmet fordított arra, hogy *Werböczy István* jeles szokásjoggyűjteményében (*Tripartitum 1514*) megkülönböztette a *törvénymagyarázó, törvénytisztító és törvényrontó* erővel rendelkező szokásjogot. Felhívta a figyelmet arra, hogy az *országos hatályú szokásjog* (pl. a *Tripartitum* jobbágyi jogot tartalmazó rendelkezései közül a szabad költözési jog elvonása) és a *helyi szokásjog* (pl. az öröklés tekintetében: az egyenlő öröklésre, a fiági öröklésre vagy a törzsöröklésre hivatkozás) közül a jobbágyság életében az utóbbinak volt nagyobb jelentősége, hiszen ez határozta meg döntő módon életviszonyait. Szólt arról is, hogy a helyi szokásjog szabályai jelentették a későbbiekben a statútum formájában megjelenő írott jogforrások (pl. „*falutörvények*”) alapjait. Nyomon követte azt, hogy a polgári időszakban a szokásjog mind jobban háttérbe szorult, de felhívta a figyelmet arra, hogy a magánjogi szabályok jelentős része továbbra is szokásjogi alapokon élt tovább (pl. szomszédjogok, szavatosság).

A jogtörténet és a történettudomány külön is kiemelte a törvény és a szokásjog hézagait kitöltő írott jogforrást, a *statútumot*, az önkormányzattal rendelkező területek (pl. a Jász-Nagykun Kerület újrafogalmazott statútuma – 1799) és testületek (pl. vármegye, város, község) helyi jellegű, az adott életviszonyok széles körét szabályozó tételes jogát. Az önkormányzatok (vármegye, város, céh) kialakulásával és megerősödésével párhuzamosan mind jelentősebbé váló, elsősorban partikuláris állami szervek által elismert írott jogforrás nem mondhatott ellent a törvénynek vagy az országos szokásjognak, és nem sérthetett privilegialis jogokat sem. A statútumok között különösen fontos szerepük volt a 13. századból már ismert magyar városi jogkönyveknek (a későbbi évszázadokban a mezővárosok és a községek is alkottak ilyen jogforrást), valamint a falutörvényeknek és a céhek statútumainak. A polgári korban a 19. század derekától mind szélesebb körben került sor a helyi önkormányzatok (törvényhatóságok, községek) részéről – ahogyan ezen időszakban nevezték – „*szabályrendeletek*” alkotására.

A statútumok közül a jogi néprajz oldaláról kitüntetett figyelmet kapott a falutörvény, amely nem más, mint a jogszokás és a szokásjog hagyományokon alapuló, a paraszti önrendelkezés (helyi autonómia) biztosítékaként írásba foglalt, gyűjteményes forrása. Legnagyobb számban az erdélyi székely falvakból ismertek, de az erdélyi szászok körében, a magyarországi hajdú településeken, jobbágyfalvakban és kismemesi falvakban is születtek falutörvények. E jogforrások sajátos jellemzője volt 1. a helyi életviszonyok viszonylagos teljességére törekvő, 2. a faluközösség egészére kiterjedő, 3. a kö-

⁸ BÜCHLER, THEODOR: *Brauchtum und Recht*. In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. (Hrsg. Recht Cordes-Heiner Lück-Werkmüller-Schmidt-Ruth Wiegand. Redaktion: Falk Hess und Andreas Karg) Erich Schmidt Verlag (2. Auflage) Berlin, I. Band (HRG I) 2008. 665-671. pp.

zösség arra felhatalmazott szerve által megalkotott szabályozás. Ez különböztette meg a „*falutörvényt*” más helyi szabályoktól (pl. a csupán a község gazdasági szervezetére, mondjuk a hegyközségre vonatkozó szabályzatoktól, a „*faluszékén*” hozott eseti döntésektől vagy az úrbéri szerződésektől).

A „*falutörvényekben*” a szabályozás leggyakrabban az igazgatásra, a határhasználatra, a közterületekre (utak, vizek, stb.), a birtokviszonyokra, a gazdálkodási közösségek szervezetére, jogaira és kötelességeire, a haszonvételek megosztására (legelő, erdő, kaszáló, stb.) vonatkozott. A székely „*falutörvények*” a 16–19. század közötti időszakból ismertek (Gyergyóújfalu 1581, Léczfalva 1807), és amint azt *Imreh István* kiemelte, olyan bírói jogmeghatározásokat tartalmaztak, amelyeket ún. „*fogott közbírák*” állítottak össze. A jogszokásokat a mindinkább rendi társadalommá alakuló székely falvakban ugyanis a személyi és vagyoni helyzet rögzítésére törekedve a falubeliek tanúként történő meghallgatását követően jegyezte le 3–5 kívülálló írástudó. A népi jogalkotás máig fontos emlékének tekinthető szabályozást a falubeliek „*kezüik beadásával*” ismerték el kötelezőnek a maguk részéről.

A polgári korszakban amellet, hogy az állami élet legfontosabb kérdéseit törvényhozás útján szabályozták, megnőtt a kodifikáció, az egy jogágra vagy fontosabb jogintézményre vonatkozó összes szabályok egységes törvénybe foglalása iránti igény (pl. a büntetőtörvénykönyvről szóló 1878:V.tc. vagy a polgári peres eljárásról szóló 1911:I.tc. esetében). A jogi néprajz ekkor került a pragmatikus, kormányzati érdeklődés fókuszába: a kodifikációs folyamatban az előzmények megismerése, feltárása, a rendelkezésre álló történeti, jogtörténeti források kiegészítése, árnyaltabbá tétele, valamint a hatékonyabb jogérvényesülés érdekében.⁹ Ennek hátterében annak felismerése, majd megfogalmazása állt, hogy a kodifikáció és a központi irányítás erősítése újraszabályozza a „*fent*” – a nép körében a jogforrás jellegétől függetlenül minden felülről érkezett jogi akaratot „*törvénynek*” nevezett – jogszabályok igazgatta világát, ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy „*lent*” a kisközösségek viszonylagos autonómiájukra alapozva továbbra is a szokásjog, a jogszokások, a jogi népszokások tömege révén szervezik mindennapjaikat.¹⁰

E kisközösségek tagjainak tudomásul kellett venniük ugyan a „*törvények*” létezését, alkalmazását, de egy „*praktikus szelektálással*”, a központi jogszabályok megfelelő helyi alkalmazásával igyekeztek élhetővé tenni a mindennapokat a maguk számára is (erre szolgáltatott példát a halászati törvény, az 1888:19.tc. és annak végrehajtási kudarcra az egyes községekben). A „*fent*” és „*lent*” duális szabályozási rendjét *Tönnies* alapján akár az organizált és organikus közösségek közötti eltérés sajátos megnyilvánulási formájának is tekinthetjük.¹¹ A „*lent*” világát meghatározó „*helyi jog*”, a „*helyi jogélet*” jellemzőinek és sajátosságainak bemutatására kínál lehetőséget egy dél-alföldi mezőváros, Makó sajátos jogtörténeti, történeti forrásanyagának vizsgálata.

⁹ TAGÁNYI KÁROLY 1919, 43–44. pp.

¹⁰ TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ: *Magyar jogi népszokások*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.

¹¹ TÖNNIES, FERDINAND: *Közösség és társadalom*. Gondolat, Budapest, 1983. SZABÓ LÁSZLÓ: *Lehet-e a hagyományos paraszti közösségekben generációs ellentét?* In: *Generációk a történelemben*. (Szerk.: Gyáni Gábor – Láczy Magdolna) A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti egyesület 2007. évi konferenciájának kötete. Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület, Nyíregyházi Főiskola Gazdasági és Társadalomtudományi Kar, Nyíregyháza, 2008. 250–262. pp. (http://hajnalkor.uw.hu/konyv/RTPT_21_generaciok_E.p df)

Blazovich László hívja fel a figyelmet arra, hogy a Dél-Alföld városfejlődése¹² a nyugat-magyarországi részekkel összehasonlítva bizonyos megkésettiséget és specifikus vonásokat mutat. A kedvező természetföldrajzi adottságok, történeti előzmények, a fejlődést elősegítő gazdasági tényezők (pl. nemesfém bányászat, bortermeles, vásárvonal) hiányában a 14. század magyar városfejlődéséhez képest ezen a területen csekély mértékű volt az urbanizáció. Csak a következő évszázad hozott jelentősebb változást – bár a Dél-Alföld déli részein épphogy megerősödő mezővárosok a kiépülő úthálózat, a kereskedelmi fellendülés eredményeit csak rövid ideig élvezhették az állandósuló török veszély miatt. A 16. század második felében a török hódoltság, a század végén pedig a 15 éves háború pusztításai kettős hatást gyakoroltak a dél-alföldi városiasodásra: egyrészt gátat szabtak további fejlődésüknek, másrészt pedig hozzájárultak egy sajátos, erődítés nélküli, nagy kiterjedésű határral rendelkező, agrárjellegű alföldi, dél-alföldi mezővárosi modell kialakulásához.¹³

A dél-alföldi városok 14–16. századi elemzése során Blazovich László a történeti értelmezés alapján Szeged, Makó, Hódmezővásárhely, Szentes, Csongrád, Gyula, valamint Arad, Szabadka, Békés mellett Pataj, Kalocsa, Kecskemét, Cegléd, Nagykőrös és Simánd városfejlődési, elsősorban településszerkezeti sajátosságait is vizsgálta.¹⁴ E széles fókusznál a továbbiakban mi szűkebben határoztuk meg a mezővárosok jogtörténeti, jogi népelet kutatásának dél-alföldi forrásvizsgálati körét.

Az alföldi mezővárosok a török hódoltság idején a tényleges földesúri hatalomgyakorlás hiányában nagyrészt önállóan szervezték mindennapjaikat, a török kiűzését követően pedig e kedvezőbb jogállás, illetve a megerősödött önkormányzatiság megőrzésére törekedtek. Makó például, amikor 1712-ben a kamara helyett a püspökség fennhatósága alá került, nyolc évtizedes úrbéri pert indított (1778–1859) korábbi kiváltságai visszaszerzésére.¹⁵ Hódmezővásárhely is hosszú küzdelmet folytatott földesuraival a jobbágyi szolgáltatások pénzben történő megváltásáért, az önálló gazdálkodásért, belső autonómiájuk megőrzéséért, Szentes város polgárai előtt sem volt ismeretlen érdekeik erőteljes képviselője.¹⁶

¹² BLAZOVICH LÁSZLÓ: *Dél-alföldi városok a 14–16. században*. In: A középkori Dél-Alföld és Szer. (Szerk.: Kollár Tibor) Dél-alföldi évszázadok 13. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged.

A Dél-Alföld fogalmát eltérő tartalommal használja a földrajzi, a történeti, illetve a közigazgatási szakirodalom. Történeti szempontból például gyökeresen különbözik a ma legszélesebb körben leggyakrabban használatos Dél-Alföld regionális fogalmától (amely Bács-Kiskun, Csongrád és Békés megyéket foglalja magában). De eltér a történeti körülhatárolástól is, amely értelmében a Dél-Alföld nyugati határa a Duna, déli irányban szintén egészen a Dunáig, kelet felé pedig a hegyekig terjed. (Azaz a mai politikai hovatartozás szempontjából Kristó Gyula értelmezése szerint Délkelet-Magyarország, a szerbiai Vajdaság nagy része, valamint Délnyugat-Románia is ide tartozik.) KRISTÓ GYULA: *A Dél-Alföld történeti helye a középkori Magyarországon*. In: A középkori Dél-Alföld és Szer. (Szerk.: Kollár Tibor) Dél-alföldi évszázadok 13. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged 2000.

¹³ U.o.

¹⁴ BLAZOVICH LÁSZLÓ 2000.

¹⁵ TÓTH FERENC: *Politikai küzdelmek: úrbéri per*. In: Makó története a kezdetektől 1849-ig. (Szerk.: Blazovich László) Makó monográfiája 4. Makó Város Önkormányzata, Makó, 1993. 333–361. pp.

¹⁶ KRUZSLICZ ISTVÁN: *A mezőváros fejlődése a visszatelepülés után (1693–1753)*. In: Hódmezővásárhely története I. A legrégebbi időktől a polgári forradalomig. (Szerk.: Szigeti János-Nagy István) Hódmezővásárhely, 1984, RÁKOS ISTVÁN: *A feudalizmus utolsó évszázada (1753–1848)*. In: Hódmezővásárhely története I. A legrégebbi időktől a polgári forradalomig. (Szerk.: Szigeti János-Nagy István) Hódmezővásárhely Me-

Az eredményességhez az is hozzájárult, hogy a mezővárosok jogállása az említett időszakban nem volt egységes. A szabad királyi várostól a különböző, a partikularitásból eredően eltérő tartalmú, egyedi kiváltságokat is magukénak mondható településekig igen változatos volt a kép: szabad királyi város (pl. területünkön Szeged, Temesvár, Szabadka, Zombor), kollektív nemesi jogokkal rendelkező (pl. a Jászkun és Hajdúkerület városai), illetve egyéb kiváltságos település (pl. a déli határvidék katonai városai) egyaránt akadt az alföldi mezővárosok között.¹⁷ Ezen sokszínűség közepette is jól elkülönülő csoportot alkottak azonban az egyébként privilegiumaik mértéke alapján számos egyedi sajátossággal bíró dél-alföldi mezővárosok, így különösképp a forrásvizsgálati szempontból kiemelendő Hódmezővásárhely, Szentes, Makó és Csongrád.¹⁸

A történeti előzmények, a területet jellemző demográfiai, gazdasági és társadalmi változások hatására a 18. század végére kialakult a dél-alföldi mezővárosok sajátos jellemzőkkel rendelkező csoportja. Ezt a hasonlóságot/elkülönülést még karakterisztikusabbá tette a – sajátos módon éppen a felvilágosult abszolutizmus központosító, modernizációs törekvései hatására felerősödő(!) – polgárosodás lokális folyamata. A közösségi integritás megszületését követően pedig egy sajátos polgári közgondolkodás, norma- és értékrend, gazdag városi jogélet, gyakran a központi jogfejlődés „mühelyének” is tekinthető helyi joggyakorlat alakult ki a dél-alföldi mezővárosokban a 18. század végére.¹⁹

A dél-alföldi mezővárosok jogéletének megismerésére rendelkezésre álló források elsősorban a jogtörténet és a történettudomány vizsgálódási körében jelentek meg. Kálly István hívta fel a figyelmet a protocollum judiciale, illetve az ilyen funkcióban is használt tanácsülési jegyzőkönyvek fontosságára, amelyek jelentősége, hogy az oklevelekkel egyenrangú bizonyítéknak tekintődtek a joggyakorlat során. A dél-alföldi mezővárosok e forráscsoportja²⁰ mind a történettudomány képviselői, mind a jogtörténet jeles művelői figyelmére számíthatott.

Míg Csongrád város esetében inkább csak a 1849–1869 közötti rövid időszak tanácsülési jegyzőkönyvei szolgálhattak adatokkal,²¹ Hódmezővásárhely 18. századi tör-

gyei Jogú Város Önkormányzata, Hódmezővásárhely, 1984, SIMA LÁSZLÓ: *Szentes város története* I. (Kezdetektől 1836-ig). Szentes, 1914, Labádi Lajos: Szentes. Szeged, 2004.

¹⁷ KRUZSLICZ ISTVÁN 1984.

¹⁸ A szűkítés, a kiemelés szempontja egyrészt a jogállás és a jogéleti adottságok tekintetében megfigyelhető hasonlóság, másrészt a forráscsoport szempontjából történő megközelítés volt. Így például nem térünk ki a terület meghatározó települése, a szabad királyi város státuszú Szeged gazdag forrásanyagára (pl. BRATINKA JÓZSEF-SZIGETI FERENC: *Szeged város tanácsának első jegyzőkönyve, 1717–1723*. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből 18. (szerk.: Blazovich László) Csongrád Megyei levéltár, Szeged, 1991. 95–193. p. Arad és Szabadka szintén szabad királyi város jogállásuk okán esik vizsgálati körünkön kívül, Kalocsa pedig sajátos státusza miatt (egyházi mezőváros) erőteljesen különbözik a jogélet keretei tekintetében a dél-alföldi mezővárosoktól. Gyula ismét más szempontból (etnikai összetétel, várral rendelkezés, stb.) nem illeszthető a vizsgált dél-alföldi mezővárosok közé.

¹⁹ Homoki-Nagy Mária különösképpen a kötelmi jog körében tartja jelentősnek a 18–19. században a városokban kialakuló, majd a későbbiekben a központi magánjogi fejlődés számára is megtermékenyítő szokásjogot. Ennek konkrét esetekben való érvényesülését vizsgálja több tanulmányában is Szentes mezőváros joggyakorlata alapján, miközben felhívja a figyelmet a mezővárosok „*egyvezések könyvei*” forráscsoport fontosságára. HOMOKI-NAGY MÁRIA: *A 18. századi Szentes mindennapjai* (1–12). Szentesi Élet (33) 2002. 29–41. sz.

²⁰ BARTA LÁSZLÓ – LABÁDI LAJOS – TAKÁCS EDIT: *Csongrád megye levéltára 1723-1950*. A Csongrád Megyei Levéltár Kiadványai. Segédletek II., Szentes, 1986.

²¹ CsmL. Csf. V. B. 42.a. Tanácsülési jegyzőkönyvek 1849–1869.

ténetének vizsgálata során Kruzslíc István és Rákos István is többször hivatkozott az 1724–1849 között vezetett tanácsülési jegyzőkönyvekre és „a Hódmezővásárhely T. Város Törvényszékének iratai között őrzött *Protocollum Judiciale*” anyagára.²² Szentí Tibor ez utóbbi alapján nevesítette a mindennapokat évszázadokon át szabályozó normák megszegőit.²³ A szentesi mezővárosi joggyakorlat egy-egy kérdését szintén a város tanácsának iratai között fennmaradt, 1740–1849 között keletkezett tanácsülési jegyzőkönyvek adatait is használva dolgozta fel Homoki-Nagy Mária – kutatási eredményeit a korszak magánjog történeti szintézisébe integrálva.²⁴

Makó város tanácsának iratai között a 18. század második felétől olvasható tanácsülési jegyzőkönyvek mellett egy sajátos forráscsoport is az utókorra maradt.²⁵ Az 1805-ben elkezdett 23 kötetes, „*Naponként elő forduló bajoknak el igazítása-i Protocolluma*”, amely 1850-től 1882-ig „*Mindennapi jegyzőkönyvek*” néven folytatódik, nemcsak a makói népi jogéletkutatás meghatározó dokumentuma, kiemelkedő jelentőségű forrása, nemcsak híradás a dél-alföldi mezővárosi jogi népeletről, hanem – éppen a dél-alföldi történeti, jogtörténeti forrásokra tekintettel – egy izgalmas összehasonlító vizsgálat lehetőségét is magában rejti.

A makói mellett a szentesi, a hódmezővásárhelyi források alapján is látható, hogy a dél-alföldi mezővárosok a 18. századra megszerezték azt a kiváltságot, hogy a kisebb büntetőügyeken túl a jobbágy-paraszttság körében jelentkező magánjogi viták egy részében is eljárhassanak. Az a dél-alföldi mezővárosokban kialakult gyakorlat pedig, hogy polgárainak egymás közötti jogügyleteit feljegyezték, lehetőséget teremtett a magyar magánjog fejlődése szempontjából döntő jelentőségű, a városi bíráskodás során kialakult és érvényesülő szabályok, a helyi joggyakorlat megismerésére.

²² CsmL Hf. IV. A. 1006. Hódmezővásárhely T. Város Törvényszékének iratai. *Protocollum Judiciale*. CsmL Hf. IV. 1001.a. Tanácsülési jegyzőkönyvek (1724–1849). Kruzslíc István 1984, Rákos István 1984.

²³ SZENTI TIBOR: *Paráznák*. Dél-alföldi szexuális bűnpörök a feudalizmusból (1723–1843). (Válogatás) (Szerk.: Katona Imre) Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Hódmezővásárhely. (Teljes kiadás: 2009 - <http://mek.oszk.hu/08400/08461/08461.pdf>)

²⁴ Például: HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Női különjogok érvényesülése a szentesi úriszék joggyakorlatában 1836–1846*. Acta Jur. et Pol. Tom. XXXVII. Fasc. 8. Szeged, 1987. 87–95. pp., HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Egyes szerződési típusok a dél-alföldi mezővárosok joggyakorlatában*. Acta Jur. et Pol. Tom. LXIII. Fasc. 8. Szeged, 2003. 1–66. pp., HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Tulajdon- és birtokviszonyok a dél-alföldi mezővárosokban a 18. században*. In: Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére (Szerk. Mezey Barna, Révész T. Mihály). Libri Amicorum 25. Budapest, 2006. 174–192. pp., HOMOKI-NAGY MÁRIA: *A rendi Magyarország magánjoga*. In: Magyar jogtörténet (Szerk. Mezey Barna). Osiris, Budapest, 2007. 86–141. pp., HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Adás-vétel a 18-19. századi vásárokon*. In: Vásárok világa (Szerk. Nagy Janka Teodóra-Szabó Géza). Honismereti Egyesületi Kiskönyvtár 4. Babits Mihály Művelődési Központ, Szekszárd, 2008. 73-96. pp., HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Az okozott kárért való helytállás a jobbágy-paraszttság mindennapjainak joggyakorlatában*. In: Jogi néprajz-jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből (Szerk: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2009. 383-405. pp.

²⁵ ML Makó V.A.101. Makó Város Tanácsának iratai. a. Tanácsülési jegyzőkönyvek és iratok (1753)1784-1848(1849) b. Mindennapi jegyzőkönyvek 1805–1848 (1850). NAGY JANKA TEODÓRA: *Jogéletkutatás a két évszázad között (1781–1821)*. In: Makó néprajza. Makói monográfia 3. (Szerk.: Tóth Ferenc) Bába Kiadó, Makó, 2008. 816–886. pp., NAGY JANKA TEODÓRA: *Népi jogéletkutatás a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében (1781-1821)*. PTE IGYK, Szekszárd, 2012.